

KENT KÜLTÜRÜNDE DELİLER VE DELİLERLE İLGİLİ ANLATILAR: GİRESUN ÖRNEĞİ

The Insane People and Their Narrations in Urban Culture: Example of Giresun

Mustafa AÇA*

ÖZ

Köy monografilerinden başlamak üzere, kırsal yaşam alanlarındaki halk hayatına dönük çalışmaların hemen hiçbirinde Anadolu'nun her köyünde karşılaşılan delilerin konu edilmediği görülmektedir. Bu durumun, 1990'lı yılların başlarından itibaren sıkça görülmeye başlanan kent kültürü bağlamı çalışmalarda da devam ettiği gözlemlenmiştir. Daha önce kırsal bölgeler üzerine gerçekleştirilen folklor bağlamı çalışmalarda takip edilen tespit ve tahlil yöntemlerinin kentsel alan sözlü kültür çalışmalarına büyük oranda aynen tatbik edilmeye çalışılması, bu tavırda belirleyici etken olmuştur. Oysa kent yaşamının kültürel kodlarını bünyesinde barındıran mahalle hayatında, şimdiye kadar dikkat edilmeyen pek çok unsur gibi delilerin ve onlar etrafında gelişen kültür, inanış ve düşünüş biçimlerinin oldukça önemli bir yeri vardır. Herhangi bir akıl hastalığı bulunsun veya bulunmasın "deli" olarak kabul edilen kişilere karşı, sosyal algıda değişen ve değişmeyen unsurların tespitinin yanı sıra, bunlar etrafında anlatılan ve çoğu zaman mekânı kentsel yaşam alanının bir parçası olan anlatılardan elde edilebilecek diğer ipuçları, kültür araştırmacılarının yeni araştırma konuları temin edebilmelerinin yanında farklı bakış açılarına kavuşmalarını da sağlayacaktır. Bu çalışmayla, Giresun örnekleminde hareketle kent kültürü araştırmalarına yeni başlıkların eklenmesi gerekliliğine deliler üzerinden vurgu yapmak amaçlanmıştır. Giresun kent hayatı içinde temsili özellikleriyle haklarında anlatmalar oluşacak şekilde tebarüz eden kimi delilere dair anlatılar ekseninde, kentli insanın delilik algı biçimleri özgün bir yaklaşımla ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler

Giresun, kent kültürü, halk hayatı, halkbilimi, delilik

ABSTRACT

Beginning from the village monographs, it has not already been mentioned about the insane people, with whom we are able to come across in every village of Anatolia, at almost none of the studies concerning the folk life in rural living spaces. This situation has not been changed even at the studies about the urban culture, which have been processed frequently since the beginning of 1990's. Previously, the identically adaptation efforts of the methods of determination and analysis, which were followed at the studies, related with rural regions, into the oral culture studies of rural spaces, have already been the determinative factor in this aspect. Whereas the insane people and the growing culture around them, belief and the way of thinking have a quite important place, like a great many of facts which have not been noticed up to the present in the district life, where keeps cultural codes of city life in its structure. Besides the determination of the changing or unchanging facts in social perception towards to the people, accepted as "insane" with or without a mental disease, the other hints, gained from the telling narrations, of which place are mostly parts of urban living space, will provide possibility to the researchers of culture to obtain new researching subjects and to get different viewpoints.

This study aims to emphasize the necessity to add new headings to the researchers of city culture by Giresun sample via the insane people, living in cities. It is tried to mention about the ways of perception of urban people in the narratives of insane that has got distinctive features by the narratives about themselves in Giresun urban life.

Key Words

Giresun, urban culture, folk life, folklore, insanity

* Giresun Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Görevlisi, mustafaaca@hotmail.com

GİRİŞ

Ruhbilim, ilahiyat ve felsefe, deliliğe çoğu zaman kendi perspektifleri ile bakmış olsalar bile, konu bağlamında birbirleri ile daima ilişkide olmuşlardır. Yarattığı, Tanrı-insan ilişkisi, aklın sınırları, düşüncenin kaynağı, davranış biçimleri, sosyal yapılar, ideolojiler, hâkim sosyal unsurlar ve “ötekiler” gibi problematik konular, bu ilişkinin temel bağları olmuştur. Dünyanın farklı toplumlarını kapsayan sosyal araştırmalar içinde delilik, kimi zaman bir hastalık, kimi zaman da sosyal yapı içinde yer alan bir farklılık olarak algılanan popüler bir konu olmuştur. Deliliğin toplum, mitoloji, din, edebiyat ve dille olan ilişkisi Avrupa ve Amerika merkezli araştırmalarda ele alınmıştır. Sosyal antropoloji, folklorun ilgi alanına giren pek çok konuda olduğu gibi, delilik konusunda da hem yöntem hem de malzeme açısından araştırmalara kaynaklık etmiştir.

Delilerin kent kültüründeki yerini, kendileriyle ilgili anlatılardan yola çıkarak Giresun örneğinde ele alacak olan bu araştırmanın örneklem alanı, Giresun kent merkezinin yanı sıra Bulancak ve Görele ilçe merkezleridir. Şüphe yok ki yörenin diğer yerleşimlerde de delilerle ilgili anlatılar mevcuttur. Araştırma sonuçlarına dair pek çok malzeme ayıklanmış; tespitler bir makale hacmine sığdırılmaya çalışılmıştır.

Araştırmanın örneklem tarihselliğinin derinliği, 1970’lerin sonlarına uzanmaktadır. Belirlenen bu tarihsel süreçte yaşayan çok sayıda deliden kolektif hafızada en çok yer edinenler araştırmanın kapsamına dâhil

edilmişlerdir. Şehrin sosyo-kültürel yapısı içinde kent insanının bugünün delilerine dönük algı ve kabullerinin hissedilir düzeyde değişim göstermesi, tarihsel anlamda yapılan bu sınırlamada gözetilen ölçütlerden biri olmuştur. Giresun sokaklarında sıkça görülebilen günümüz “deli”leri, hızla değişen kent hayatı ve bu hayatın standartlarını yakalama uğraşısıyla koşuşturan kentlinin odak noktalarından birisi olmaktan uzaklaşmaktadır. Bu süreçte değişim, delilik veya ona özgü unsurlardan çok, onların içinde yaşadıkları kent hayatının algılarını belirleyen kültür dinamiklerinde yaşanmıştır.

İl ve ilçe merkezlerinde yaşamalarını sürdüren ve örneklem durumunda olan “deli”lerin pek çoğunu tanıma imkânı bulmuş sözlü kaynaklardan mülakat yoluyla elde edilen bilgiler, araştırmanın ana ekseninin oluşmasında önemli rol oynamıştır.

Kavram Alanına Giren Bazı Kelimeler ve Anlamları

Batı Türkçesinde “deli” fonetiğine sahip olan kelime, Manici ve Budist Türk muhitlerinde yazılan metinlerde “télve” (Clauson, 1972: 493), tarihî Doğu Türkçesi metinlerinde “tilbe” ve “tilber(e)” (Eckmann, 2003: 321; Yıldırım, 2002: 259), tarihî Kıpçak Türkçesi metinlerinde “teli”, “delü”, “telü” ve “tilü” (Toparlı ve diğer, 2003: 269), Karahanlı dönemi metinlerinden Kutadgu Bilig’de “tilve” (Arat, 1979: 450), Divanü Lügati’t Türk’te “telve” ve “telü” (Dankoff-Kelly, 1985: 184; Atalay, 1999: 597), Eski Anadolu Türkçesinin hem erken (Süheyl ü Nevbahar) hem geç (Dede Korkut Kitabı) dönem eserlerinde ise “deli/delü”, “delülük”

(Dilçin, 1991: 599; Ergin, 1997: 81) biçimlerinde var olagelmıştır. Kelimenin etimolojik gelişimi de, bu tarihsel gelişimle ilişkili şekilde izah edilmeye çalışılmıştır (Gülensoy, 2007: 274). Kelime çağdaş Türk lehçelerinde fonetik değişimlere uğramış olmakla birlikte anlamda herhangi bir farklılık ortaya çıkmamıştır. Clauson, “muñ/buñ” kelimesinin de Türkçenin tarihî dönemlerinde aynı anlama gelecek şekilde kullanımlarının mevcut olduğundan bahsetmektedir (Clauson, 1972: 347). Türkçedeki “kaçık” kelimesinin de bu anlamda kullanımı malumdur. Fakat “kaçuk” kelimesinin Eski Anadolu Türkçesi içinde bugünkü anlamına ne zaman kavuştuğu ve bu kelimenin tarihlendirilmesinin ne kadar eskiye gittiği meçhuldür (Tezcan, 1994: 56). “kudur-”, “kuduz/kutuz” ve “kuduruk”, aynı kavram çerçevesi içerisinde ele alınabilecek diğer kelimelerdir. Ksenefontov, bu kelimelerle aynı kökten gelen “kuturar” ifadesiyle Şamanın ruh (kut) tarafından tutulduğu, cinleri başına topladığı duayı-şarkıyı Şaman değil de, güya ona yerleşen ruhun söylediğinin iddia edildiğini yazmaktadır. (2011: 125) Yakutlarda ya da Yakut Şamanlığında “kuturar”, “menrik”le birlikte ruh tarafından tutulmuş olmak anlamında kullanılmaktadır. Türkiye Türkçesinde bu bağlamda değerlendirilebilecek bir diğer kelime de “çılgn” kelimesidir. Aşırı davranışlarda bulunan, deli ve mecnun (Türkçe Sözlük, 2005: 427) anlamlarında kullanılan bu kelimeye, Eski Anadolu Türkçesi dil yadigârlarında rastlanmamaktadır.

Batı Türkçesinde bu anlamı karşılamak üzere alıntı kelimeler de kul-

lanılagelmıştır. Bu kelimelerden biri olup Arapçadan alıntılanan “mezczup”, belli bir etkiye kapılmış, o etkiyle kendinden geçmiş kimse için kullanılmıştır. Bu terime “deli” kelimesinin genel anlamının dışında tasavvufi bir yorum olarak “cezbeye tutulmuş, derin bir bağlılıkla Tanrı aşkında varlığını yitirmiş insan” şeklinde mecazi bir anlam daha yüklenmiştir (TDEA, 1992: 177). Bu anlamlandırmalara göre mezczup doğuştan budala ve beceriksiz olup ibadetten tamamen kopuk değil iken, deli sonradan aklını fiziksel bir hastalıktan ötürü kaybetmiş ibadetten uzak kişidir (Uludağ, 1984: 231).

Arapçadan alıntılanan bir başka kelime de “mecnun”dur. Terim, cinnet ve cünun kelimeleri ile birlikte “cin” kökünden türetilmiştir. Genellikle, aklını yitirmiş kişiler için kullanılan mecnun kelimesi, cin çarpmasına maruz kalmış veya sara hastalığına duçar olmuş hastaları karşılamak için de kullanılmıştır (Bektaş, 2006: 6). Leyla ile Mecnun, Ferhad ile Şirin türünden hikâyelerde karşılaşılan mecazi anlamıyla sevdiğine kavuşamayan kişinin ilahi sevgiye yönelmesiyle ortaya çıkan haldir.

Türk ve İslam Kültürlerinde Delilik Algısı

Türk toplumunun delilik algısını tarihsel süreç içindeki seyrini ortaya çıkarmak bakımından hem Türk inanış ve düşünüş kalıplarını sembol unsurlar halinde bünyesinde barındıran kültür kaynaklarına bakmak zaruridir. Bu kaynaklar arasında ilk sırada “Dede Korkut Kitabı” gelmektedir. Dede Korkut’ta “deli” epiteti ile tebarüz etmiş isimlerin sergiledikleri davranışlara veya temsil ettikleri dü-

şüncelere bakıldığında farklı yapılarla karşılaşmaktadır. “Deli Dünder”, “Deli Kara Budak” ve “Deli Evren” gibi “hüner²” sahibi kimselerin “deli” diye adlandırılmalarının temelini iyi kılıç çalan, düşmana karşı savaşmaktan çekinmeyen gözü kara kimseler olmaları oluşturmaktadır. Osmanlı askerî teşkilatı içinde 15. yüzyılda tebarüz eden ve “Deliler” şeklinde adlandırılan seçkin süvari birliklerinde yer alan askerler, haklarında 17. yüzyıldan itibaren anlatılmaya başlanan rivayetlerden anlaşıldığı kadarıyla benzer bir tipolojiye sahiptirler³. Günümüz algısında da delilerin sınır tanımayan âdeta düzen bozucu kimseler olarak kabul edilmeleri bu durumla paralellik arz etmektedir.

Türk mitolojisinin semboller dünyasının hikâyelerdeki önemli birer ifade aracı görünümünde olan “Deli Karçar” ve “Deli Dumrul” gibi tipler ise araştırmacılarca çoğu zaman merkezinde kaos ve kozmosun bulunduğu ikilik esash eski Türk inanış sisteminde kaosun tarafında yer alan unsurlar olarak değerlendirilmişlerdir. Bu değerlendirmeyi yapan araştırmacılarından A. Hacılı’nın sözleri şöyle aktarılabilir: “Diğer edebi unsurlarda olduğu gibi çılgın tipinin kaynakları da büyük oranda mitle ilgilidir. Malum olduğu üzere, Tanrı-Ongon münasebetinin mutlak olduğu mitte müstakil karakterler yoktur; muayyen bir düşünceyi ifade eden tek taraflı tiplere yer verilir ve burada canlı insanlara ve sıradan hislere yer olmaz. Mitik hadiselerin hemen tamamına deliler, nasılsa bir parlak ifrat keyfiyetinin sözcüsü ve sembolü olarak iştirak etmiştir. Delilik bu semboller arasında önemli bir

yer tutar; kendi esrarengizliği ve müphemliği ile ayrıca kült statüsü kazanmıştır. Delilik kültü, neurozlar ile ferdi ve kitlesel psikoz hakkında erken Türk mefkuresinde oluşan şaman tasavvurunun özel yapısı içine dahil oldu.” (Rzasoy, 2009: 201-202).

Türk halk anlatılarındaki deli tipini alp/yiğit deli tipi, veli deli tipi ve akıl hastası deli tipi şeklinde üç boyutta değerlendiren Aynur Koçak, Dede Korkut’un bu tiplerini topyekûn alp/yiğit deli tipleri arasına dâhil etmiştir (2004: 283-284). Benzeri bir durumu Köroğlu’nda da görmek mümkündür. Zira Köroğlu’nun veya yiğitlerinin deliliği de alplik çizgisinde bir deliliktir.

Koçak’ın bu görüşünü destekleyen Rzasoy, delilik statüsünün, kozmik statü olan alp/yiğitliğin kaosa mahsus tarafını temsil etmesinden hareketle bir kez daha delilikle kaos arasında ilişki kurmuştur. Kozmos kaostan doğar nazariyesinden hareketle Oğuz yiğitlerinin bu sistemin bir parçası olarak kaosa özgü delilik tecrübesinden geçmeden kozmik alp/yiğit statüsüne ulaşamayacaklarından bahsetmiştir. Bu tipler önce kaosa la kozmosun sınırında duran ikili deli (ölü-diri, akıllı-deli, normal-anormal) statüsünde olmalı, daha sonra ise alp/yiğit statüsüne terfi etmelidirler. Yani delilik, yiğitliğin alplikten önceki kaotik basamağıdır (2009: 204).

Deli Dumrul ve Deli Karçar’ın delilikleri arasında önemli semantik farklar da vardır. Bir yanda ölüm ve yaşam arasındaki sınırı temsil ettiği düşünülen kuru çayın üzerinde köprü kuran ve kaosun kozmos karşısındaki tüm zıtlıklarını temsil edecek türde davranışlar sergileyen mitik karakter-

li Deli Dumrul⁴ varken, diğer yanda yeraltı dünyasının hâkimi konumunda olan Erlik'le aynı safta duran ve yeryüzüne ait unsurlara (Dede Korkut dâhil) sert bir direniş gösteren mitik bir tip olarak Deli Karçar vardır (Rza-soy, 2009: 220-223).

İslam'ın delilik algısının en önemli referansı ise Kuran-ı Kerim'dir. Kuran'da "ruh" kavramıyla sınırlı sayıda karşılaşılırken; ruh ve bedenden oluşmuş benlik şuuruna sahip, bütün halindeki somut insan veya insan şahsiyetinin temayülleri şeklinde anlamlandırılabilceğimiz "nefs" kavramıyla sıklıkla karşılaşmaktadır. Nefsin biri bedene diğer manevi âleme dönük iki cephesi vardır ve bunlar bedende aynı anda bulunabilir (Hökeleki, 1993: 23). Deliliğin çoğu zaman bu zıtlığın çatışmasından ortaya çıkmış bir olgu olarak görüldüğü anlaşılmaktadır. Tasavvufi yorumun da etkisiyle akli hastalıklara meftun olmuş kimseleri karşılamak üzere kullanılan "sefih" ve "mecnûn" kelimelerinden ikincisi, akli ile nefsi arasında engel bulunan ve kendisine cin isabet etmiş deli, cünun ise akıl ve nefis arasındaki perde biçiminde anlamlandırılmıştır⁵. "Sefih" ise, akıl noksanlığından dolayı dünyevi ve uhrevi işlerinde hafif olan, akla aykırı ve dine aykırı hareketlerde bulunan kişidir. (Bektaş, 2006: 6; 24-25). Kuran'daki atıfların önemli bir kısmında hak din peygamberinin iman etmeyenlerce deli şeklinde iftiraya uğramasına vurgu yapılmaktadır. Düzensizliği ortadan kaldırmayı amaçlayan yeni bir inanç sistemine kılavuzluk etmek üzere gönderilen peygamberin kendisini kabul etmeyenlerce bu şekilde adlandırılmasının aslında onların Allah'a

iman etme korkusundan kaynaklandığı, oysa peygamberin büyük azaplar çekmesi kaçınılmaz olanları uyarmak ve hak yola davet etmek üzere gönderildiği yorumuna ulaşılmaktadır.

İslam inancı çerçevesinde delilerin masum ve dokunulmaz olarak kabul görmelerinde şüphesiz bu kisvenin Hz. Muhammed'le bu münasebetle ilişkilendirilmesi etkili olmuştur. Öte yandan yaratılanlara bahşedilen en büyük lütuf olan akıldan kimi yaratılmışların mahrum kalması, yaratıcının gücünün sonsuzluğuna imanla paralel biçimde, onun sonsuz hikmetlerinden birisi olarak algılanmıştır. Diğer türlü Bitlis'te yapılan parka şehrin ünlü simalarından olan *Deli Tahso*'nun adının verilmesini izah etmek güç olacaktır (Web-1).

"Sefih" veya "mecnun" ne şekilde adlandırılırsa adandırılısın, bu türde insanların ahiret sorgusundan muaf tutulacakları ve ayrıcalıklı muamele görecekları yolunda Kuran-ı Kerim'de herhangi bir kayıt bulunmamaktadır. Hz. Muhammed'e atfedilen "*Aklı olmayanın dini de olmaz.*" sözünden hareket eden hadis ve fıkıh âlimlerinin yorumları ile akıl sağlığını kalıcı olarak yitirmiş kişiler, dinî yükümlülüklerden muaf tutulmuşlardır.

İslam inancına mensup çevrelerde akıl hastasının ehliyetli sayılmamasının, toplumdaki dışlanması ya da hor görülmesi şeklinde gelişmediği, tersine bir veli gibi korunduğu, bakıldığı ve hoş görüldüğüne işaret eden çok sayıda sözlü ve yazılı anlatımla karşılaşmak mümkündür. Ancak bunların veli olup olmadıkları konusu da İslam fıkıhı içinde tartışmalı bir konu olmuştur. Kimi fıkıh âlimleri onları veli olarak kabul ederken, kimileri

ise velilik mertebesine ancak ibadetle ulaşılabileceğini belirtmiştir (Uludağ, 1984: 229).

Türk İslam toplumunda 13. yüzyıldan itibaren varlık göstermeye başlayan ve yeni züht anlayışının temsilcisi görünümünde olan yeni derviş tipinin din algısının, toplumsal sapkınlık olarak tanımlanan davranışlar (mezarlıklarda uyumak, tüm vücudu tıraş etmek, dağlamak ve kesmek, tamamen veya yarı çıplak gezmek, hayvan postu giymek, esrar içmek vb.) sergileyerek toplumu reddetme esasına dayandığı görüşü dikkat çekicidir. Bu görüşe göre, bu yeni derviş dindarlığı, toplumun açıkça sapkın toplumsal davranışla dışa vurulan toptan ve etkin reddine dayanıyordu. Anarşist olarak tanımlanan bu derviş tipine6 göre toplumsal yaşam insanlığı Tanrı'dan uzaklaştırmaktadır ve dinsel kurtuluş, kurallarla çevrilen bu toplumsal yaşam içinde mümkün değildir. Bu sebeple toplumsal yaşama dönük tüm bağlayıcı kurallar açıkça ve toptan reddedilmelidir. Bu yeni derviş tipi, sadece yalnız bir yaşam arzusuyla kendini toplumdaki tecrit etmiyor, topluma ait genel kurallarla kıyasıya çatışarak kendisi için "toplumsal bir vahşilik" şeklinde adlandırılabilir yeni bir kimlik yaratmayı amaçlıyordu. Bu yeni derviş tipi, sergilediği sınırsız davranışlarla Sufiler başta olmak üzere başka etkin dinî gruplarca ötekileştiriliyor ve çoğu zaman "deli"likle itham ediliyorlardı. Dolayısıyla aslında amaçları bu olan yeni derviş kollarının amaçlarına büyük oranda ulaştıkları söylenebilir. Nitekim Anadolu abdallığının piri konumunda olan Otman Baba, velileri "deli" (divâne) ve "yasal" (meşrû)

olarak iki geniş sınıfa ayırıyordu. İki tür arasında "deli" veliler diğerlerine göre daha üstün tutuluyordu. Bunların aşırılıklarında da sakıncalı bir yön bulunmuyordu (Karamustafa, 2012: 21, 23, 62).

Modern Türk toplum hayatının delilik algısı içinde delilik mührünün vurulmasında patolojik sebeplerin yanı sıra, kodları yukarıda izah edilmeye çalışılan inanç modellerinde saklı olan keramet sahibi velilik algısının ve nihayet sosyal normlara aykırı davranışlar sergilemenin etkili olduğu görülmektedir. Sosyal normlara aykırı davranışlar sergilemek kaynaklı algı evrensel delilik algısı içinde ilk sıradadır.

Kent Kültürü Araştırmalarında Deliler

Delilik merkezli veya bağlamli efsane, hikâye ve memoraatlar tüm sözlü kültür ortamlarında, özellikle de kent yaşamında sıkça rastlanabilecek anlatı türleridir. Köylerinden, kentlerine kadar tüm Anadolu'da deliler hakkında anlatılan bu türde anlatılar tespit etmek mümkündür. Deliler hakkında anlatılanlara bakıldığında kimi zaman acıklı bir hikâyeyle, kimi zaman ilahi bir yorumla, kimi zaman toplumsal kabullerin dışında kalan ve modern tabiriyle "öteki"leştirilenin yalnızlığıyla, kimi zaman da davranışları ve sözleriyle mizahi bir boyut kazanmış figürlerle karşılaşmak mümkündür.

İlgi alanına kent yaşamının sosyal ve kültürel unsurlarını dâhil eden araştırmalara bakıldığında, hakkında en çok söz söylenen kentin İstanbul olduğu görülmektedir. Kentin sahip olduğu kültürel ve sosyal mirasın yanı sıra bu mirasa dönük bilgilerin kayıtlı olduğu kaynakların çokluğu, bu yolda-

ki araştırmaların çeşitlilik kazanmasını sağlamıştır. Bazen akademik bazen de popöler özellikler taşıyan sosyal araştırmalarda, kronolojik bir çizgide İstanbul'un semt/mahalle yaşantısında yer edinmiş simalara kadar inildiği görölmektedir. Kent delileri, İstanbul semt/mahalle hayatının sosyal hafızasını ortaya koyan önemli simalar olarak kabul edilmiş ve pek çok çalışmada yer bulmuşlardır. İstanbul'un 17. yüzyıl sosyal hayatına dönük oldukça önemli bilgiler ihtiva etmesi hasebiyle "Seyahatname" bu minvalde gerçekleştirilen araştırmaların başlangıç referansı olmuştur. Zira İstanbul'un fethi sürecinde yaşadığı rivayet edilen ve hakkında çeşitli rivayetler de teşekkül eden Horoz Dede başta olmak üzere, 17. yüzyılın sosyal hayatında kazandıkları itibarla isimleri kayda geçen on dokuz deli, Seyahatname'nin zengin içeriğinde yer bulabilmiřtir⁷. Bu önemli kaynak haricinde mahallî gazete ve mecmualar ile sözlü kaynaklardan tespit edilen bilgiler yardımıyla 19. yüzyılda yaşamış pek çok delinin hikâyesine ulaşılmıştır. Bu bulgular ışığında kent delilerinin sosyal yaşam ve hafızanın yanı sıra sosyal kabuller içindeki yerlerine dönük önemli değerlendirmeler yapılmıřtır⁸. Bunlar, diğer kentlere dair kültür çalışmalarında da delilere yer verilmesi gerekliliğini ortaya koyacak türde renkli ve somut malzemeler içeren model çalışmalarındır⁹.

Urfa, delileri üzerine müstakil çalışmalar yapılan nadir Anadolu kentlerindedir. Sosyal psikiyatri üzerine çok sayıda çalışması bulunan Cemal Dindar, hekim kimliğiyle bir süre görev yaptığı Urfa'nın yirmi delisinin hikâyelerini, modern psikiyatrinin ve

toplumun delilik algısına dönük eleştirel bir yaklaşımla ortaya koyarak delilik bağlamlı sosyal araştırmalara önemli bir katkıda bulunmuştur (2003).

Kentsel dokusundaki deliler üzerine çalışma yapılan illerden bir diğeri de Elazığ'dır. Yakın geçmişte *Elazığ'ın Meşhur Delileri* adıyla bir takvim hazırlanmış ve bu çalışmada da Elazığ'ın zihinde yer etmiş delilerine yer verilmiştir (2007).

Tespit edilen bu çalışmaların dışında internet üzerinden yayınlanan mahallî gazete ve dergilerin yanı sıra, sosyal paylaşım sayfalarında bazı kentlerin delileri ile ilgili paylaşımlara yer verildiği görölmektedir. Kısa bir araştırma ile ulaşılabilen bu paylaşımların yazılı olanları incelendiğinde bunların konu edilen delilerin yaşadıkları kentin sosyal tarihindeki yerinden bahsetmeyen çoğunlukla anekdot ve anılardan oluşan nostaljik ve romantik tarzda paylaşımlar olduğu görölebilecektir. Görsel paylaşımlarda ise yöre delilerinin umumca mizah olarak algılanan sıra dışı söz ve davranışları yer almaktadır.

Kent kültürü araştırmalarının umumi tarihi kaynakları incelendiğinde Giresun delilerinin sosyal hayat içindeki yerleri ile ilgili, bu çalışmaya kaynaklık edebilecek önemli bir bilgiye ulaşılamamıştır. Yörenin sosyal yapısının tarihselliği noktasında en önemli kaynaklar arasında yer alan seyahatnamelerde hazırlanmış dönem delilerine dair bir kayda rastlanmamıřtır¹⁰. Örneklem sahasının sosyal tarihi açısından bir diğer önemli kaynak olan ve ilki 1869 yılında so-

nuncusu ise 1904 yılında yayınlanan 24 adet *Trabzon Vilayet Sâlnâmesi*'nde de Giresun kazasının delileri ve onların kent hayatı içindeki yerlerine dair herhangi bir malumata yer verilmediği görülmektedir.

Kent kültürü bağlamli araştırmalarda yararlanılması zaruri olan Osmanlı arşivi kayıtları arasında farklı amaçlarla oluşturulmuş çok sayıda resmî belgeye ulaşmak mümkündür. Bu arşiv kayıtlarında yer alan küçük bir bilgi bile kent yaşamının geçmişine dair örtülü kalmış tarafların aydınlatılmasında fayda sağlayacaktır. Giresun delileri hakkında yapılan arşiv taramalarında deli kavramının anlam çerçevesi ile ilgili küçük bir bulguya ulaşılmıştır. Arşiv belgelerinde yer alan “deli” önadı, kayıtlara giren olaylardan anlaşıldığı kadarıyla yörede çoğu zaman eşkıyalık yapan, kanun tanımaz kimseler (Deli Ahmed, Deli Mustafa, Katil Deli Şükrü vd.) için kullanılırken; akli melekelerini yitirmiş kimseler için “mezcup” terimi tercih edilmiştir. (BOA: 1, 2, 3)

Aynı kapsamdaki başka arşiv kayıtlarından anlaşıldığı kadarıyla Giresun'da, şimdi olduğu gibi Osmanlı döneminde de bir bimarhane bulunmuyordu. Sosyal dokudan tecrit edilmesi zaruret halini alan Giresun mezcupları, yörenin diğer kazalarının delileri gibi Trabzon'daki bimarhaneye sevk edilmişlerdir. Bazen mevcudun çoğalması bazen de tedavide yetersiz kalınması sebebiyle Trabzon bimarhanesindeki kimi delilerin İstanbul Dersaadet ve Toptaşı bimarhanelerine gönderildikleri anlaşılmaktadır. (BOA: 4, 5, 6) Bu yolla İstanbul'a gönderilen kaç Giresunlu vardır ve bunların akıbetleri ne olmuştur soru-

ları yerel tarih araştırmacılarına yeni bir çalışma sahası açacak türdendir.

Giresun delileri ile bir başka dolaylı bilgiye Osmanlı dönemi nüfus defterlerinde rastlanmıştır. 1831 yılında yeni bir ordunun kurulması için devletin sınırları içindeki askere alınabilecek erkek nüfusu ve cizye alınabilecek gayrimüslim nüfusun son durumunu tespit edilmesi amacıyla yapılan ilk genel nüfus sayımı kapsamında o dönemin idari yapılanmasına göre Trabzon sancağına bağlı bir kaza olan Giresun da yer almıştır. Bu sayım münasebetiyle her yerde olduğu gibi Giresun'da da müslim ve gayrimüslim halk için iki ayrı defter tutulmuştur. Osmanlı Arşivi'nde bulunan ve Giresun'daki Müslüman halkın kaydedildiği 1131 numaralı defterde çocuklar dâhil 1638 erkek nüfus kaydedilmiş olup (Kıvrım, 2011: 57-58) bunlar arasında “mezcup” veya “mecnun” ibaresiyle kaydedilmiş bir isme rastlanmaktadır. Bu durum, “*Her köyün bir delisi olur.*”¹¹ atasözünün ifade ettiği gerçeklikle uyuşmaması bakımından soru işaretlerine sebep olmaktadır. Öte yandan gayrimüslim halkın kaydedildiği 1133 numaralı defterde çocuklar dâhil 1571 erkek nüfus kaydedilmiş olup (Balcı, 2012: 165-177) bunlardan 3 tanesinin “mecnun” olduğu belirtilmiştir. Bu üç kişinin durumundan ötürü teamül gereği cizyeden muaf tutuldukları anlaşılmaktadır.

Bahsedilen nüfus defterinde Giresun delileri hakkında başkaca bir malumat yer almazken deftere “deli” lakabı¹² ile kaydedilen çok sayıda isime rastlamak mümkündür. Deli lakabı, daha önce de belirtildiği kimi zaman eşkıyalık yapanlar için, kimi zaman da sadece davranışları ile genelden

ayrılan kimseler için kullanılmıştır. Yöredeki tabiriyle *ayama*, bugün de pek çok bölgede olduğu gibi bu yörede de çabuk sinirlenen, beklenmedik tavırlarıyla şaşkırtan kişiler için yaygın olarak kullanılmaya devam etmektedir. Anadolu'nun diğer bölgeleri ile bir karşılaştırmaya gidildiğinde “deli” lakaplı kişi ve sülalelerin Karadeniz bölgesinde tarih boyunca çok daha yaygın olduğu görülebilir.

Giresun kent kültürü üzerine hazırlanmış çok sayıda çalışmadan sadece birinde delilere atıfta bulunulmuştur. Eserdeki atıf, bu makalenin örneklemini konumunda olan kimi delilerin fotoğraflarına yer verilmesinden ibarettir (Işık, 2007). Bu küçük atıf dışında Erden Menteşoğlu tarafından hazırlıkları sürdürülen ve Giresun sözlü kültürünü konu alan bir kitapta Giresun delilerine kısaca yer verileceği bilgisine ulaşılmıştır.

Giresun Kent Kültüründe Deliler ve Delilerle İlgili Anlatılar

Giresun delilerinin en belirgin özellikleri ve davranışları, diğer yerleşimlerdeki örneklerden çoğu durumda farklı değildir. Delilerin sergilediği davranış kalıpları içinde ilk sırada alkol bağımlılığı gelmektedir. Kent hayatında onların “deli” olarak algılanmalarında çoğu zaman bu durumları etkili olmuştur. Kent sakinlerinin onların bu zafiyetine dönük yaklaşımında iki farklı bakış ortaya çıkmıştır. Onları bu özelliklerinden ötürü ipe sapa gelmez berduşlar olarak nitelleyen azınlık grubun bu görüşüne itiraz eden çoğunluk grubun algısını göstermesi açısından şu sözler dikkat çekicidir:

Biz toplum olarak bu insanları dışlamış ve deli demişiz. Benim dü-

şünceme göre bunlar deli değildir; deli olan bizleriz. Nedenine gelince bunların hiçbirinde dedikodu olmaz, yalan olmaz, hırsızlık olmaz, fitne fücur olmaz, irz düşmanlığı olmaz. Bunlar o kadar basit şeylerle mutlu olurlar ki hayatta; sadece bir dilim ekmek, beş yüz kuruş, bir lira para bazen bir şişe şaraptır onlar için mutluluk çoğu zaman. Bu mutluluklarını çevrelerinde kendilerine benzer insanlarla paylaşmayı seven insanlardır bunlar. Ben bu sebeple saygı duyarım bunlara. Belki kimseye faydaları olmamıştır ama zararları da olmamıştır. Bu insanlar memur, amir olmamışlar veyahut eğitimci olamamışlar. Bunlardan bu toplumun hiçbir menfaati olmamıştır. Örneğin kimsenin çoluk çocuğunu işe sokabilecek bir güce sahip olamamışlardır. Bu yüzden de toplum bunları dışlamış ve deli deyip kendi haline bırakmıştır. Bunların dışlanmasında dürüstlükleri ve temizlikleri de çok etkili olmuştur. Bunların yalakalıkları veya menfaat beklentileri yok. Sözde akıllılar bunları görünce rahatsız oluyorlar ve dışlıyorlar bu garipleri.

Halk bunları en basit örneğiyle çoluk çocuğunu korkutmak için kullanmıştır. “Yaramazlık yapma! Seni Seniye’ye”¹³ veyahut “Epelek’e¹⁴ veririm.” gibi sözler söylemişlerdir. Seniye sokakta gülerek gezen bir deli kadıncıdır hâlbuki. Çocukları korkutmak için söylenmesi gereken söz “Yaramazlık yapma seni memur yaparım.” olmalı. Çünkü memur olunca hayat boyunca sürünecek çocuk. Giresun halkının % 80-90’i bu tür insanlarla özdeşleşmiştir. Bunları sever ve muhafaza eder... (K1)

Kalenderi ya da Abdal diye adlandırılan marjinal Bâtını gruplar ara-

sında da uyuşturucu/afyon bağımlılığı yaygındır. Afyon ya da uyuşturucu, aşkınlığın temel araçlarından birisi olmakla birlikte, insan akli ve psikolojisi üzerinde olumsuzluklara neden olabilmekte, bireyin olağanın dışında düşünüp hareket etmesine yol açabilmektedir.

Giresun delilerinin davranışları-na dönük bir diğer ortak özellikleri ise pek çoğunun küfretmekten imtina etmemesidir. İnsan davranışları üzerine çalışan kimi uzmanlar, küfretmenin içselleşmiş bir isyanın dışa vurumu olduğu fikrinde hem fikirdirler¹⁵. Küfretmek, adab-ı muâşeretini ihlal eden eylem olarak algılsa da kendini akıllı olarak tanımlayanların da sıklıkla sergiledikleri bir davranış klasiğidir. Kent hayatında delilerin kızdırıldıkları zaman ettikleri küfürler, hemen her yaş grubunun eğlence kaynaklarından birisi oluvermiştir. Örneklerimiz arasında bu kapsamda akla ilk gelen isim, Cin Ahmet'tir.¹⁶

Örnekler arasındaki kişilerin davranışlarındaki paralelliklerden bir diğeri de bilhassa erkek olanların sigara bağımlılığıdır. Giresun'un erkek delilerinin hemen hepsinin zihinlere kazınmış eşkâllerinde değişmeyen yegâne unsurdur sigara. Dilenmekten imtina eden bu delilerin etraflarından sadece bir sigara veya bir şişe şarap talep etmeleri, onların ihtiyaçlar hiyerarşisinin nasıl sıralandığını göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Giresun delilerinin pek çoğunun yanarak ölmelerinin kökeninde de sigara ile olan sıkı dostluk vardır.

Epelek örneğinde en somut şekliyle görülen gün boyu sürekli gezme, Giresun delilerinde görülen diğer bir ortak davranış biçimidir. Asıl adı Se-

bahattin/Ali olmasına rağmen ona "Deli Ali"¹⁷ değil de Epelek denmesinin sebebi de bu gezginlik olmuştur. İsmi sürekli gezen anlamını karşılamak üzere "kelebek" kelimesinden bozma bir kelime olduğu açıktır¹⁸. Kent hayatında yer alan delilerin gezginliklerinin alanı daralmış, huzursuzluğun ifadesi olarak açıklanan bu amansız gezme, kent sokakları ile sınırlandırılmıştır. Barındırıldıkları derme çatma yerleri çoğu zaman kasten yakma eğiliminde olmaları Giresun delilerinin yerleşikliğe karşı sergiledikleri bir tavır olsa gerektir. Yine kimi delilerin uzun süreli kayboluşlarının ardından kilometrelerce uzakta bir yaylada veya bir kırsalda görülme-leri, kentsel alanla sınırlandırılmış bu gezi menziline aşılması çabasının bir ifadesi olarak düşünülebilir.

Belirtilen ortaklıkların dışında kapalı mekânlarda kalmaktan imtina etmek, kendilerine verilen tüm kıyafetleri kendi giyim tarzlarıyla uyumlu hale getirmek, toplumsal düzen algısı merkezinde oluşmuş davranış kalıplarını ihlal eden bir nevi "düzen bozucu" hareketler sergilemek gibi başka ortak davranış biçimleriyle de karşılaşmaktadır. Bu hususlar, hiç şüphe yok ki yalnızca Giresun delilerinde karşılaşılan davranış biçimleri değildir.

Davranışlar ekseninde görülen bu paralelliklerin dışında sahaya özgü farklılıklara da rastlanmaktadır. Toplum hayatının dinsel algıları içindeki yaygın bir kanaatin ifadesidir "Kadından evliya olmaz." sözü. Oysa Giresun'un Seniye'si hakkındaki anlatılar, onun keramet sahibi bir veli olma yolunda hızla ilerlediğini göstermektedir. Bu vesileyle Giresun delileri etrafındaki anlatıların önemli bir kıs-

mında kerametlere ve veliliğe vurgu yapıldığını belirtmekte yarar vardır. Seniye'nin dışında, Deli Ali/Ali Baba, Deli Alim ve Beyaz Osman gibi isimler hakkındaki anlatılarda açıkça keramet yoluyla veliliğe atıfta bulunmaktadır. Mekândan münezzeh olma (Seniye, Alim, Beyaz Osman), tabiat yasalarının üzerine çıkma ve hatta İlyas kültü (Deli Ali/Ali Baba) bu anlatıların temel motifleri arasındadır. Zira Ali Baba, karalarda darda kalanlara yardım eden Hızır'ın kardeşi olan ve denizlerde darda kalanların imdadına yetişen İlyas'ın yerini alıvermiştir¹⁹.

Ali Baba'nın hikâyesinde başka bir husus daha dikkati çekmektedir. Onun camiye girip hocaya veya müezzine hakaret etmeyi alışkanlık haline getirmesinin temelinde, cami hocası şeklinde tebarüz eden zahit tipine karşı Bektâşi eğilimleri gösteren karşıt bir tipin izleri görülmektedir. Onun "Baba" şeklinde adlandırılmasının görünen sebeplerinin (sempatik, yardımsever vb.) ötesinde, aynı tipolojik yapının izleri de aranmalıdır. Zira bugün değişmiş olmakla birlikte Bektâşilik, başka unsurlar üzerinden de takibi mümkün olan köklü bir geçmişe sahiptir.

Aynı paralelde karşılaşılan ve özel bir durum olarak kabul edilebilecek bir diğer konu da kadın delilerin kapatılmamasıdır. Türk toplum hayatında cinsiyet algısının oluşmasının temel argümanları dikkate alındığında diğer yörelerde kadın delilerin çoğu zaman sokağa bırakılmadıkları ve kapatılmadıkları görülmektedir. Ancak Seniye, Emine ve Zeynep örnekleri, bu algının Giresun'da farklı bir biçimde işlediğini ortaya koymaktadır.

Bazı örneklerin delilik akıbetine uğramalarının sebepleri de haklarındaki anlatılarda yer bulmuştur. Açıklamalarda bu kişilerin akli neden terk ettiklerinin sebeplerine duyulan merak giderilmek istenmiştir. Zira halk hayatında fark edilen bir deliyle ilgili sorular arasında "Hep böyle miydi; nasıl delirmiş?" sorusu ilk sırada gelmiştir. Başkalarının felaketleri üzerinden kendi hayatları üzerine yorumlar yapan ve sonuçlar çıkartan bir insan tipolojisinin merakıdır bu. Giresun delileri, kimi zaman kalıtsal bir mirasın taşıyıcıları (Epelek), kimi zaman büyük trajedilerin geride kalanları (Ordulu Hasan Bey)²⁰, kimi zaman alkolden mütevellit zihin oyunlarının tutsakları (Ceset Muzaffer²¹, Cin Ahmet, Şarapçı Aydın, Deli Abidi²², Tello²³), kimi zaman aile içi şiddetin kurbanları (Deli Emine²⁴, Deli Mehmet), kimi zaman da başka travmatik etkenlerin sonuçları (Deli Şakir)²⁵ olarak karşımıza çıkmaktadırlar²⁶.

Kaynak kişilerden birisinin Şarapçı Aydın'dan söz ederken söylediği "Halk, evine barkına sahip çıkmadığı için Aydın'a deli damgası vurmuştur." cümlesi, sorumluluklarının bilincinde olmayan ve yükümlülüklerini yerine getirmeyen kişilerin deli olarak algılandıklarını ortaya koymaktadır.

Burada iki husus ayrıca dikkat çekmektedir. Haklarındaki anlatılarda çoğu zaman keramet sahibi bir veli oldukları yolunda göndermelerde bulunan deliler hakkında yukarıda belirtilen biçimlerde bir izah bulunmamaktadır. Seniye, Deli Ali ve Deli Alim²⁷ gibi isimlerin fizik dünyayla olan ilişkilerini en aza indirgeme düşüncesi, benzer türdeki açıklamaların dışında tutulmalarına sebep olmuştur.

Diğer bir husus da Arnik'in²⁸ deliliği meselesinde karşımıza çıkmaktadır. Giresun'un son Ermenisi Arnik'e deli denmesinde genelden ayrılan davranış ve sözlerinin yanı sıra, Hristiyan olması da büyük oranda etkili olmuştur. Hâkim inanç ve kültürün ötekileştirme dinamikleri devreye girmiş, "gavur" tanımlaması onun deli olarak algılanmasının en genel sebebini teşkil etmiştir. Sosyal paylaşım ağlarından birinde çocukluk yıllarında mahallenin Annik/Arnik Teyzesiyle zaman geçiren Necla Hisarkaya'nın anılarından birinde şunlar anlatılır²⁹:

Sabaha bir saat kala Kumyalı'ya gelen balıkçı motorlarına giderdi Arnik Teyze; elinde bisküvi tenekelerinden bozma kovası ile. Balıkçılar dolduruyordu Arnik Teyze'nin kovasını. Evin kapısının önünde pompalı bir gazlı ocağının üstünde kovanın içindeki balıkları haşlardı. Önce kedilere verirdi haşlanmış balıkları, kedilerden arda kalanı da farelere. Mahalleli farelere balık vermesinden rahatsız olurdu; mahalledeki fare sayısını artırdığı için. Kumyalı'da Arife Hanım Teyze'nin evi yıkılmadan önce alt katında bahçeye bakan, içeri girdikten sonra üç dört merdivenle çıkılan tek göz bir odada yaşıyordu. Oda kırk mumluk bir ampulle aydınlanıyordu. Odanın tüm duvarları ürkütücü bir biçimde simsiyah örümcek ağı ile kaplıydı. Geçimini fal bakarak sağlıyordu Arnik Teyze. Odanın bu karanlık ve ürkütücü havasını gören insanlar, tiksindiği için kahve içmiyorlardı. Fincanın dibindeki kahve tortularının üstüne çok az su dökülerek fal kapatılıyordu. Arnik Teyze'nin elinde iki pilli el feneri, gözlüğü burnunun üstüne düşmüş halde fal fincanlarının içine

derin derin bakar, oralarda bir şeyler arar bulurdu sanki. Sabahları bahçeye çıkar uzun uzun gökyüzüne bakardı. Neden baktığını sorduğumda da; ülkenin ve dünyanın falına baktığını söylemişti. Mevsimin ilk şeftalisini kasa ile alır, mahallenin tüm çocuklarına ikram ederdi. Bazen evinin önündeki bahçede oynardık, karınca yuvalarını eşeleyerek. Elinde çubuk krakerle gelir, onlara dokunmamamız konusunda söz alır ve hepimize çubuk kraker dağıtırdı. Sonra da bizi yanına alır karıncaların iri olan iki tanesini gösterir "Bu baba, bu da anne karınca. Sizden daha büyük bir ayak gelse annenizi, babanızı ezse ne yapardınız?" diye hepimize empati yaptırırdı. Elinin üstünde bir gün akrep gördüm, akrep elinden uzaklaşıp gidene kadar bekledi. Neden örümcekleri temizlemediğini ve akrebi öldürmediğini sorduğumda; "Sen hiç can yarattın mı ki, canını sen alacaksın!" yanıtını aldım. Onun gâvur ve cehennemlik olduğu teraneleri ile büyüdük ve öldüğünde nasıl gömüleceği konuşulurdu mahallede. Ben hala karınca yuvalarının üstünden athıyorum ve suya düşmüş karıncaları kurtarıyorum. Örümcek yuvalarına dokunmam ama akreplerle, farelere kanım ısınmadı bir türlü. Ama Arnik Teyze hangi cehennemde ise ben o cehenneme gitmeye hazırım..." (Web-2)

Tespit edilen anlatımlar arasında mizahi özellikler gösterenler de ayrıca dikkate değerdir. Doğu Karadeniz bölgesinin tamamında her zaman yeni bir fıkra tipi ile karşılaşmak mümkündür³⁰. Giresunlu, mizah ihtiyacını karşılamak için sahip olduğu zengin fıkra külliyyatının yanı sıra, duyduğu veya bizzat şahit olduğu mizahi olaylara da müracaat etmektedir. Kimi de-

lilerle ilgili anlatmalar göstermektedir ki, delilerden bazıları alternatif fıkra tipleri olma yolunda önemli mesafeler kat etmişlerdir. Muzaffer'in "ceset" önağıyla anılmasının sebebinin anlatıldığı hikâyenin yanı sıra Tello, Barçalı Hasan³¹ ve Alim'in mizahi öyküleri fıkra kabilindedir. Cin Ahmet'in belediye başkanlığına adaylığı sürecinde yaşananlar Türk sinemasının klasiklerinden Züğürt Ağa'daki meşhur sahneyi hatırlatmaktadır. Ayrıca Nasrettin Hoca'nın Timur'la olan meşhur fil hikâyesi zihinlerde belirivermektedir.

Anlatmaların tahlili sırasında delilerin lakapları ile ilgili bilgilere de yer verildiği görülmüştür. Onların önemli bir kısmı için "deli" önağı kullanılmakla birlikte, başka lakaplarla da karşılaşılmaktadır. Bu lakapları almalarında kimi zaman şaraba olan tutkunlukları ("Şarapçı" Aydın), kimi zaman takıntıları ("Teneke" Mehmet, "Beyaz" Osman, "Kungfu" İrfan³²), kimi zaman şaşırtıcı zekâları ("Cin" Ahmet) gibi özellikler etkili olmuştur. Bazen belki bir lakap olarak değerlendirilemeyecek isim tasarruflarıyla da karşılaşılmaktadır. Telat'ın Tello, Ali'nin Epelek adıyla anılması bu durumun örnekleri arasındadır.

Giresun kent yaşamı içinde delilerin çoğu zaman benzer meslekleri icra ettikleri görülmektedir. Balıkçılık, hamallık ve sepetçilik delilerin en gözde meslekleri arasında yer almıştır. Onların bu mesleklere yönelmelerinde bu meslek kollarına dönük genel alguların etkili olduğuna şüphe yoktur. Zira yörede bugün de balıkçılık mesleği ile şarapçılık paralel unsurlar olarak algılanmaktadır. Çoğu durumda olduğu gibi münferit örneklerin genele

teşmilinden ibarettir oysa bu durum. Hamallığın çoğu insan tarafından tercih edilen bir meslek olmaması da delilerin bu alana yönlendirilmelerinde etkili olmuştur. Öte yandan halk arasındaki "deli kuvveti" veya "deli gücü" gibi tabirler, delilerin normal insanlardan daha güçlü olduğuna vurgu yapmaktadır. Onların bu fiziksel gücünden yararlanmak isteyen kişilerin, bir dal sigara veya bir şişe şarap karşılığında yüklerini taşıtmak için onları kullanmaları ve bu durumun delilerde bir alışkanlığa dönüşerek hamallığı meslek haline getirmiş olmaları kuvvetle muhtemeldir.

Anlatılara dair son bir tespit de Ordulu Hasan Bey üzerinden gerçekleştirilecektir. 1980'li yıllarda Giresun'a ilk geldiğinde birbirine girmiş saç ve sakalına rağmen yabancı bir sima olması ve sergilediği nazik tavrın yanı sıra düzgün yüz hatları, onun istihbarat elemanı olarak algılanmasına sebep olmuştur. O yılların siyasi çalkantılarıyla savrulan sosyal hayatında paranoya haline gelen çok sayıda unsurdan biri olan ajanlık, trajik bir yaşam öyküsünün mahsulü olan mazlum bir deliye izafe edilmiştir. Son zamanların popüler televizyon yapımlarından olan "Seksenler" dizisinde yer alan "Susmuş" lakaplı bir karakter benzer özelliğiyle dikkat çekmektedir. Hiç konuşmayan bu karakter hakkında mahalleli hikâyeler uydurur. En sonunda da onun istihbarat ajanı olduğu yönünde ortak bir kanaat ortaya çıkar. Bu kanaat o kadar yaygınlaşır ki, 1980 darbesi sebebiyle mahallede konuşlanan askerlerin komutanı olan başçavuş bile Susmuş'un ajan olduğuna inanır. Bu paranoyanın bilinçaltında bugün de yaşamaya

devam ettiğinin en bariz kanıtlarını, kent hayatındaki simitçiler ve seyyar satıcılar üzerinde yoğunlaşan tevatürlerde görmek mümkündür³³.

SONUÇ

Çok uzun süre kent kimliğinin ve bu kimliğin merkezinde duran sosyo-kültürel dokunun bir parçası olarak kabul gören, himaye edilen ve hatta simgeleşen deliler, haklarındaki anlatılarla yaşamaya devam etmektedirler. Görüşülen pek çok sözlü kaynağın, delilere dair anlatıları aktarırken bugün artık hayatta olmayanları rahmetle yâd ediyor olmaları, kültürel ve sosyal değişim karşısında bir kuşağın içselleşmiş serzenişisi olarak kabul edilebilir.

Giresun delilerinin kentli dayanışmasının önemli sembolleri olduklarına şüphe yoktur. Onlara balıkçı esnafı başta olmak üzere çeşitli esnaf zümreleri haricinde mahallenin simgesi haline gelmeleri hasebiyle ahalinin de sahip çıkarak yatacak yer ve yiyecek yardımında buldukları görülmektedir. Delilerin böylesine hoş görülmesi ve sahiplenilmesinde sadece merhamet ve sevap eksenli insani duyguların etkili olduğunu söylemek algının izahı açısından yeterli olmayacaktır. Binlerce “akıllı” arasında yaşayan kimi bireylerin, şahit oldukları insanlık dışı eylemler, maruz kaldıkları olumsuzluklar nedeniyle akli ve “akıllı insanı” sorgulamalarının örnekleriyle karşılaşmaktadır. Akıl, kurallar, bireysel ve toplumsal yükümlülüklerle kuşatılmış birey, çoğu zaman bu yükümlülüklerin ağırlığı altında ezilmiş ve bunlardan azade olmak istemiştir. Bu istek, itirafı zor olsa da delilere öykünmeyi, akıl ve ahlak sınırlarını zorlamayı, sonu acıklı da olsa, deliliğin getirdiği “özgürlükleri” yaşamak

arzusunu beraberinde getirmiştir. Sahip çıkmanın bir başka tarafında ise “delirme”deki sosyal boyutun üzeri örtülmüş izleri vardır. Sahip çıkanın, delirme noktasına gelene kadar görmezden gelineni delirdikten sonra himaye etmesiyle vicdani bir arınma ritüeli düzenlediği de söylenebilir.

Delilerle ilgili güncel anlatılar, geçmiş dönemlerdeki algılama ile günümüzdeki algılama arasındaki benzerlik ve farklılıkları da gözler önüne sermektedir. Halk anlatıları arasındaki motif ve tipler bağlamında görülen alışverişin örneklerine, tespit edilen delilik merkezli anlatılarda da rastlanmıştır. Anlatılardaki kimi motifler, bunlardan bazılarının kaynaklarının neler olduğu yolunda hakkında ipuçları içermektedir. Ayrıca delilerle ilgili anlatıları velilerle ilgili menkıbelere bağlayan keramet motifleri, geçmişteki “deli” ile “veli” arasında bağ kurma eğiliminin, günümüzde de sürdürüldüğünü göstermektedir.

Kent kültürünü oluşturan sosyal dokunun tüm yönleriyle incelenmesi, değişimin hızlı ve sarsıcı şekilde hissedildiği günümüzde, folklor başta olmak üzere sosyal bilim şubelerinin öncelikli görevlerinden biri olmalıdır. Kentin sokaklarında hatıraları hâlâ canlı olan delilerle ilgili anlatılarda bile kronolojik bir biçimde kent insanının algı düzeyindeki değişikliklere, ekonomik hayata, eğlence kültürüne, yaşam alanlarına, eski mahalle hayatına ve daha pek çok konuya dönük dolaylı malzeme temin edilebilmektedir. Kent kültürü araştırmalarının bu önemli kaynaklarının bir süre sonra yitip gideceğine şüphe yoktur. Zira anlatıların tespit edildiği sözlü kaynakların en genci 40’lı yaşlardadır. Bu nesli takip eden genç kuşağın kent

hayatının olası yeni şartlarının da etkisiyle kent kimliğinin muhafazası konusunda ne tür bir tavır sergileyebileceği ise belirsizdir. Mahalle, sokak, meydan ve çarşılarıyla kentler, bireyle toplumun maruz kaldığı kültürel değişimi sadece tespit etmekle yetinmeyen, sebep-sonuç ilişkisi esasında da sorgulayarak anlamlı sonuçlara ulaşabilecek halk bilimciler için sonsuz bir malzeme sunmaktadır. Kent kültürlerine yönelik araştırmalar, nüfusunu büyük oranda köylere borçlu olan Anadolu kentlerinin geleneksel kültürü hangi şartlar altında korumaya ve güncellemeye çalıştığını, neden olduğu çözümler eşliğinde gözler önüne seyrektir.

NOTLAR

- 1 Dede Korkut Kitabı'ndaki epitetler, özellikle de "deli" epiteti hakkında bk.: Başgöz 1998.
- 2 Dede Korkut Kitabı'nda bu vasfın kimler için ne amaçla kullanıldığı konusunda bk. Duyamaz 1999.
- 3 Haklarında ayrıntılı bilgi için bk.: Turhal 2011.
- 4 Mitolojik tasavvurda Deli Dumrul da Azrail de kaosa ilişkili varlıklardır. Deli Dumrul ölenlerin canını kozmostan kaosun sınırına (kuru çay) getirip Azrail'e havale eder. Bu itibarla Deli Dumrul her iki dünyaya ait bir unsur olarak tebarüz eder. Mitolojik tasavvurda bu iki dünyayla ilişkilendirilenlere deli denmiştir (Rzasoy, 2009: 214-215). Bu durumda Deli Dumrul ile Azrail arasındaki mücadeleyi nasıl yorumlayacağız? Deli Dumrul, tıpkı ölümden kaçan Korkut Ata gibi, ölüm meleğine karşı verdiği mücadele ile deyim yerindeyse Müslüman Oğuzların "son şaman"ını temsil etmektedir. Deli Dumrul'un temsil ettiği kimlik hakkında benzer veya farklı başka görüşler de ileri sürülmüştür. Bunlar için bk.: Saydam, 1997; Abdullah, 1997; Ercilasun, 1998; Yıldırım, 1998; Kocakaplan, 2004.
- 5 Anılan terimlere bu anlamlar tasavvuf yorumuyla kazandırılmıştır. Bu anlamlandırma paralelinde klasik Türk edebiyatındaki delilik algı ve yorumu hakkında bk.: Akdemir, 2008. Sufizm ve psikoloji ilişkisi ile ilgili olarak ayrıca bk. Wilcox, 2001.
- 6 Bu tipi temsil gücü itibarıyla ayrıcalıklı bir konuma sahip olan Kalenderi ya da Abdallar hakkında bk.: Ocak, 1992; Karamustafa, 2012.
- 7 Seyahatname'yi kent kültürü araştırmaları açısından ele alan bir çalışma için bk. Özdemir, 2012.
- 8 Konuyla ilgili detaylı bilgi ve çalışmalar için bk.: Karakışla, 2006: 9-20.
- 9 İstanbul bağlamı araştırmalarda adları zikredilen çok sayıda deli arasında özellikle *alkış* mahiyeti taşıyan "Pazar ola!" ifadesinin piri olara kabul edilen Pazarola Hasan Bey dikkati çekmektedir. 19. yüzyılın son çeyreği ile 20. yüzyılın ilk çeyreği arasında yaşayan Pazarola Hasan Bey, Anadolu kentlerinde deli olarak tanımlanan pek çok kimsede de örneklerine rastlanan türde kendine özgü fiziksel farklılığı ile (küçük gövde üzerinde iri bir baş) başlangıçta dikkatleri çeken, ancak zamanla sergilediği davranışlar ve sarf ettiği sözlerle İstanbul mahalle hayatının ölümsüz sızmalarından biri haline gelmesi hasebiyle adına âşık şiiri tarzında destanlar yazılan, İstanbul'un insan portrelerini sergileyen resimlere ve nihayet piyeslere konu olan müstesna bir tiptir. Hakkında yakın geçmişte bir de kitap hazırlanmış ve Toplumsal Tarih dergisi ile birlikte meraklılarına ulaştırılmıştır (Karakışla, 2006). Bu kitabın sunuş kısmında Cihangir Gündoğdu tarafından "Osmanlı İmparatorluğu'nda Delilerin Toplumsal Tarihi (1839-1928)" başlıklı bir doktora tezinin hazırlanmakta olduğu belirtilmiş olmakla birlikte bu çalışmanın akıbeti hakkında bir bilgiye ulaşılamamıştır.
- 10 Giresun'u ziyaret eden gezginler hakkında bk. Karaman, 1997; Emecen, 1998.
- 11 Bu sözle akıl hastalığının haricinde her köyde ya da her toplumda içinde yaşadığı topluma ve onun değerlerine uyumsuz, muhalif, aksi, inat kimselerin bulunabileceği ve bu durumun da normal görülmesi gerektiği yorumuna ulaşmak da mümkündür.
- 12 Yörede bu terime karşılık olarak kullanılan "ayama" terimi bugün de işlektir.
- 13 **Seniye:** Seniye abla, çok aşırı dindar bir aileye mensupmuş. Kendisi de çok dindar bir kadıncağızımız. Pek ilgilendiğinden kendi haline bırakılmış. Bütün ömrü düğünlerde ve cenazelerde geçmiştir. Hakkında anlatılanlara göre hacca giden bir adam Kâbe'de bile Seniye ablayı gördüğünü iddia etmiştir. Seniye ablanın hacca gittiğini iddia edenler

olmuştur. Seniye ablanın dolmuş parası yoktur cebinde hacca nasıl gitsin? Hiç evlenmemiştir, dolayısıyla çocuk çocuğu da yoktur. Ailesi hakkında da bilinen pek bir şey yoktur. Deli yargısı çok farklıdır. Deli vardır mantıksız hareketler yapar, sağa sola saldırır, araçlara, dükkânlara zarar verir; bugün psikopat dediğimiz türdendir bunlar. Ama deli vardır tertemizdir, zararsızdır. Seniye de böylelerindedir, her şeye güler, küçücük şeylerle mutlu olurdu. Cenazelere giderdi ve cenazeye gelenlere dağıtılan ve yöremizde "iskat" denilen ikramları (bisküvi, meyve suyu, şeker, peynir vb.) alırdı. Bazen cenaze sonrasında kalan iskat tamamen ona verilir. Belli bir evi yurdu yoktu Seniye Abla'nın. Yardımsever ve hali vakti yerinde olan insanlar, evlerinin altında uygun yerler varsa bu kadıncağızı buralarda yatırıp kaldırmışlardır. 90'lardan önce ölmüştür. (K1)

14

Epelek: Asıl adı Sabahattin'di. Durmadan hızlı şekilde yürüyüp dolaştığı için Epelek denmiştir. Tamamen paspal haldedir. Sırtında elli yerden yamalı bir pardösüsü vardır. Başka bir pardösü versen giyemez, o konuda saplantısı

vardır. Bozuk paraları toplar, bunları bazen bütünletirdi. Bu paraların hikâyesini de sonra öğrendik. Bir gün kış zamanı komşusunun kapısını çalar. Komşusu "Buyur Sabahattin abi." deyince "Kardeşim ben çok üşüdüm evimi yakacam, evini kenara çek sonra kızarsın bana." der. Bunun üzerine komşusu "Aman Sabahattin Abi evini yakma, ben sana odun vereyim onları yak." der. Gel zaman git zaman gerçekten de evini yaktı ve evin içinde yanarak öldü. Evinin içinde o bozuk paraların hikâyesi anlaşıldı. Tavanın içinde bozuk paraları kavrurmuş, yangından sonra tavanın içinde bozuk paralar kavrulmuş vaziyette bulunmuş. Ailesi ve geçmişi hakkında çok şey bilinmiyor. Ancak çok zeki ve başarılı bir çocukluk dönemi geçirdiği sonradan aklını kaybettiği anlatılır. (K-1)

15 Küfretmeyi bir davranış klasiği olarak gören ve sebepleri üzerine tartışan bir çalışma olarak bk. Reich 1991.

16

Cin Ahmet: Giresun'a mal olmuş birisidir. Giresun'un bizden önceki nesilleri Cin Ahmet'e çok itibar ederdi. Çok zeki ve bir o kadar da küfürbaz bir adamdı. Mükemmel bir bağlama usta-

sıydı. Keserle bağlama yapardı. Sokakbaşı mevkiinde yeri vardı ve çok güzel bağlamalar yapardı. Bir gün şehrin ileri gelenleri şaka mahiyetinde bir şey yaparlar. "Ahmet abi bu Giresun'a senin gibi bir belediye başkanı lazım." diyerek bunu adaylığa razı ederler. Tüm masraflarını çekerler, seçim kampanyası bile yaparlar. Seçim olup biter Sokakbaşı'ndan tek oy çıkar kendisine. Derken aday ol diyenler gelip takılırlar, "Ahmet Abi neden böyle oldu biz çocuk sana oy verdik hâlbuki." derler. Bunun üzerine Cin Ahmet zıvanadan çıkar ve küfrederek "Ula bir oy çıktı o da benim oyum." diye bağırır. Çok akıllı ve becerikli olduğu için Cin lakabı verilmiştir. Yanında şarabıyla yahut parası varsa rakısıyla keserle bağlama yapabilen ve hiçbir eğitimi olmadığı halde yaptığı bağlamayı akort edebilen kaç bağlama ustası vardır. Bir şeye kızdığı zaman sürekli küfreden asabi bir yapısı vardı. (K-1) Asıl adı Ahmet Hamdi Yücesan olan bu zat yıllarca Giresun Belediyesinde memurluk yapmış birisidir. Aynı zamanda saz üstadıdır. Hem sazın yapımında ve çalınmasında hem de türkü derlemeleriyle ve besteleriyle ünlüdür. Çok sinirli birisiydi. 80'li yıllarda vefat etti. (K-2)

17

Deli Ali/Alı Baba: Görelé'nin Tekgöz Köyü doğumlu olup Karaalioğulları ailesine mensuptur. Ağzında sigarası, sırtında kırçılı paltosu ile hatırlanan bir simadır Ali Baba. Onunla ilgili birçok rivayet vardır, hatta

bizzat bunlara şahitlik edenler de olmuştur. "Zamanında balıkçının biri denize açılır, her şey yolunda ve av iyidir. Ancak aniden deniz kükre, fırtına çıkar ve balıkçı ne yapacağını şaşırır. Ufacık bir kayıkla fırtınadan nasıl kurtulacağını düşünen balıkçı bir ses ile irkilir "Gorgma Ali Baba burda!". Akabinde kayığın dümenini kontrolüne alan Ali Baba salimen balıkçıyı sahile getirir ve gözden kaybolur. İkinci bir olayda ise Ali Baba kaybolur. Her gün çarşıda görmeye alışık olunan sima ortadan kaybolmuştur ve mevsim kara kıştır. Onu dağa doğru giderken görenler olmuştur ve bir ekip yola çıkar. Olumsuz hava şartlarına rağmen aramaya başlarlar. Sonra Ali Baba yemyeşil çimenler üstüne uyurken Tekgöz Kalesi yanında Bayrak Yatağı denilen yerde bulunur ve üstüne bir tek kar tanesi düşmemiş halde, dahası güneşlenircesine. Özellikle bu olaydan sonra Ali baba Görelé'de farklı bir itibar görür. Bazen

camilere giren Ali Baba imamlara da laf atar; “*Hocaa pog yi!*” derdi. Kadınlara hep ana der, özellikle çocukları çok sevmesi ile bilinirdi. (K-6)

- 18 Gezginciliğin temelinde nedeni belirsiz, gerekçeleri hazır bir huzursuzluk her daim vardır. Bir şeylere bağlanmanın kaçınılmazlığı ile hiçbir şeye bağlanamamanın arasındaki menzilde, bu huzursuzluğu nereye taşırsan taşı gezinir durursun. Gezgün bütün yolları bu menzile katarak, en bildik, kalkıp yola koyulduğunda hangi yolu seçeceğinin belirsizliği ile de hiç bilinmedik bir tutumu sürekli var eder (Dindar, 2003: 93-94).
- 19 Türk inanış ve düşünüş sisteminde Hızır ve İlyas kültü hakkında bk.: Ocak, 2007.

- 20 **Ordulu Hasan Bey:** Aslen Perşembelidir. Esas mesleği kasaplıkmiş ve çok düzenli bir hayatı varmış. Evi yanıyor ve tüm ailesi bu yangında ölüyor. Perşembeyi terk edip Giresun'a gelir. Çok titiz,

kıyafetleri tertemiz beyefendi ve güvenilir birisiydi. Esnaf kendisinden bir şey isteyeceği zaman örneğin fatura yatırmak için kendisine rica ederdi. O da zevkle kendisine verilen görevi yerine getirirdi. Zira kendisine güvenilmesinden ötürü çok mutlu olurdu. Yatırılan faturaların para üstü alınmaz o da kendine harçlık ederdi. Sürekli Atapark mevkiinde beklerdi. Kendisine çok şık olduğu söylendiğinde “Teşekkür ederim abi, her zaman böyle pırıl pırıl abi.” şeklinde karşılık verirdi. Dün gözükmediniz neredeydiniz diye sorduğumda “Abi teşekkür ederim. Pantolonumda leke vardı yıkadım, kurumadı ben de çıkamadım; sonra pantolonumu yatağımın altında ütiledim abi.” diye cevap verirdi. Bir gün saçları çok uzadığı için kafasının arkasında kocaman bir topuz oluşmuştu. Esnaf bunun zorla saçlarını kestirdi iyilik olsun diye. Uzun süre bu durumdan şikâyetçi oldu ve üşüdüğünden dert yandı. Esnaf kendi arasında topladığı parayla otel odalarında yatırırdu Hasan Bey'i. Bu otel odalarından birinde sessiz sedasız çekildi gitti bu hayattan. (K1) Çok nazik ve beyefendi bir adamdı. Ordu'nun Mesudiye ilçesinden geldiği söylenir. Bu ilk geldiğinde sürekli Gazi caddesinden aşağı yukarı giderken 1980'li yıllarda ajan olduğundan şüphe duyanlar da olmuş. (K-2)

21

Ceset Muzaffer: Alkoliktir. Buna Ceset denmesinin sebebi de komiktir. Buna Giresun'unumuzun insanı ve bürokratlar sahip çıkmış; Ziraat'a işe sokmuşlardır. Sürekli alkol aldığı için işe filan

da öyle istikrarlı şekilde gidemez ve kurumdakiler de bunu idare ederler. Elinde bir şişe sürekli sarhoş gezer. Eşinden de çok korkar. Alkol aldığı zaman eve gidince karısı buna eziyet eder zira. Yine bir kış günü sarhoş olur ve eve gitmeye korkar. Nerde yatayım diye düşünürken caminin avlusundaki tabutun içine girer, tabutun kapağını da kapatıp yatar. O sırada hastanede cenazesi olan bir grup tabutu almaya gelirler. Bunlar tabutu sırtladıklarında Muzaffer tabuttan fırlar ve “Ulan evde karı rahat vermez, burada siz. Bırakın da yatalım!” şeklinde feryat eder. Bu sırada tabutu almaya gelenlerden birisi bayılır, diğerleri kaçar. Bundan ötürü de Ceset Muzaffer denmiştir. Halen sağdır ve 65-70 yaşlarındadır. Hala içmeye devam eder. Çoluk çocuğu vardır, emekli olmuştur. (K1)

22

Deli Abidin/Abidi: Balıkçıydı. Yunuslarla konuşurdu, denizden ayrılmazdı. Balıklarla ilgili çok bilgiliydi. Ancak alkole karşı diğerleri gibi büyük zaafı vardı. Kendi takımı yoktu ancak yardım isteyenlerle denize balık avına giderdi. Tutulan balıktan pay verirdi böylece geçimini sağlardı. Balık yağı çıkarır ve bu yağları satarı. Çok yardımseverdi. Sokaktan geçen bir kadının yanında çelimsiz bir çocuk görse yanına çağırır ve para almadan zorla balık yağı verir ve çocuğa içirmesini isterdi. 90'ların başlarında öldü. (K-1)

23

Tello: Asıl adı Telat'tır. Bunun da çok iyi derecede tahsili olduğu ve zeki olduğu anlatılır. Sonradan delirdiği söylenir. Geçmiş zaman taksicilik yapıyordum. Kış günü alkollüyüm, yazıhaneye geldim oturdum. O sırada Tello geldi kış günü ayağında terlik, sırtında gömlekle. Kendisine “balm” derdik. “Gel balm şöyle otur sobanın yanına da ısın. Bir de şarkı söyle bana.” dedim. Tello çok güzel bir sesle başladı Orhan Gencebay'ın “Nerde boynu bükük bir garip görsen hor görme kim bilir ne derdi vardır.” şarkısını söylemeye.

Bu şarkı beni çok etkiledi; alkol de etkili oldu tabii etkilenmemde. Ağlamaya başladım. O zamanın parasıyla 1500 mark verip aldığım deri montumu çıkarıp sırtına giydirmişim, cebimde ne varsa çıkarıp cebine koymuşum. Yazıhanedeki nöbetçi çocuğu arabaya kovalamışım. Tello'yu yatırmışım kendim de yan tarafa kıvrılmışım. Sabah bir kalktım ki üşüyorum; mont yok. Nöbetçi çocuğu çağır-dım montu ve cebimdeki parayı sordum. “Abi akşam montu Tello'ya verdin, parayı da cebine soktun.” dedi. Tello nerde diye bakınırken bir baktım Tello aşağıda büfenin önünde. Benim montun kolları yok; milleti de toplamış, gelene geçene bira ısmarlıyor. Yanına gittim, “Tello ne yaptın montuma?” diye sordum. O da “Balım çok sıkıtı be! Kestim kollarını.” dedi. (K-1)

- 24 ***Deli Emine:*** Eşinden şiddet gördüğü için aklını yitirmiş bir garipti. Kızdığı zaman Debboy mevkiinden Meydan'a kadar anadan üryan soyunur ve koşardı. Ekipler onu yakalar ve giydirdi. Evsizdi sokaklarda yaşardı. Kış zamanları halk acırdı yatacak yer verirdi. Ama güvenilir değildi, zira ne zaman çıldıracağı belli olmazdı. Kapalı mekânlarda duramazdı atardı kendini sokaklara. Atapark'ta donarak öldü. Çoluk çocuğu varmış ama buraları terk edip gitmişler. (K-1)

- 25 ***Deli Şakir:*** Bulancak'ta yaşamıştır. Ben liseye giderken Şakir Abi'yi normal biri olarak hatırlıyorum. İki tane kız çocuğu vardı. Çocukları okula gidiyordu; çocuklarını okula götürüp getirirdi. Çocuklarını çok severdi. Ama daha o dönemde ailevi sorunları varmış. Daha evliliklerinin ilk yıllarında karısı sürekli şikayet edermiş Şakir Abi'nin işsizliğinden. Şakir Abi 2-3 sene işsiz kalınca karısının ailesi de baskı yapmış. Karısı kızlarını da alıp ailesinin yanına gitmiş. O gün bugün Şakir Abi yollardadır. Bir gün herhalde şaka yaparlar. Bir gün hoparlörle kendi adına ölüm ilanı duyar. Bundan sonra hoparlörlere karşı öfkeleniyor. Belediye ilan bürosundaki herkese küfür etmeye başlıyor. Bugün de hala aynı huyuna devam eder. (K-3)

- 26 Deliliğe giden yolda dikkat çeken ve kimi zaman edebi eserlere de konu olabilen başka sebepler de vardır. Örneğin Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın “Ecir ve Sabır” hikayesinde ölen çocuğun anne ve anneannesine taziye gelenler sonunda ikisinin de delirmesine sebep olurlar. bk. Gürpınar, 1973. Toplumun aşırı ilgisi de kimi hallerde bireyleri delilik akıbetine uğratabilmektedir.

27

Deli Alim: Ben Bulancak'ta tapu kadaströ memuruyum. Yaklaşık 7-8 yıl önce Bulancak'ın bir köyüne kadaströ çalışması için giderken Alim'i de aldık yanımıza. Köyde muhtarlık binasından evrakları almak için

binaya girdik. Biz girerken Alim sırtında çantasıyla kapıda bekliyordu. 5 dakika sonra işimiz bitti. Dışarı çıktığımızda Alim'i bulamadık. Epey bir aradıktan sonra ümidi kesip Bulancak'a geri döndük. Bulancak'a iner inmez Alim'i sırtında çantasıyla yolda yürürken gördük. Bizden önce Bulancak'a gelmesine bir türlü akıl erdiremedik. (K-4) Beyi balıkçı olan bir arkadaşımın başından geçmiş bir olaydır anlatacağım. Kadın yataarken her zaman kapıyı açık bırakmış. Alim de sürekli o yolu kullanmış. Alim bir gün kapıyı açar ve kadının yanına sessizce kıvrılıp yatar. Derken kapı çalar kadının kocası balıktan döner. Adam içeri girince bakar ki yataкта başka bir erkek var. Kocası çok sinirlenir bu işe. Kadın da şaşırır bu duruma. İki birlikte bunun kim olduğuna baktıklarında bunun Alim olduğunu görürler. Alim sessizce kalkar yataktan kapıdan çıkıp yoluna devam eder. Bir başka hikâyeyi de eşime anlatmışlar. Eşimin arkadaşı hacca gidiyor. Hacdan ahbablarını arıyor ve Alim'i Mekke'de gördüğünü söylüyor. Bunun üzerine ahbabları da az önce Alim'i Bulancak'ta gördüklerini söyleyince hepsi bunun nasıl olduğuna bir anlam verememişler, şaşıp kalmışlar. (K-5)

28

Annik/Arnik Teyze:

Asıl adı Annik Ohannes'ti. Hacıhüseyin mahallesinin merkezinde yaşardı. Giresun'un son Ermenisidir. Mübadele sonrasında kalmıştı. Fal bakardı, kurşun dökerdi. Evi loş bir ortamdaydı

sonra bu ev yıkılınca başka bir eve yerleştirildi. Annik, Trabzon'a bakımevine gönderildi. Orada vefat ettiği söylenir. Aklı yerindeydi ama bazen tutarsız davranışlar da sergilerdi. (K-2)

- 29 Artık Giresun'da yaşamayan Necla Hisarkaya ile fiilen görüşülememiştir.

30 Giresun'un bu türde fıkra tiplerinden birkaçı hakkında bk.: Aça, 2010.

31 **Barçalı Hasan:** Yanıma gelirdi ve benden 1 lira isterdi. "Sana borcum mu var ki niye vereyim?" diye sorduğumda ısrar ederdi. Verirdim 1 lirayı giderdi. Doktorların verdiği hapları kullanınca sakın olurdu ama hapları almayınca bağıır çağırırdı. Hapları zorla içirirlerdi çoğu zaman. Eski dükkanımda bir gün canım sıkkın otururken Hasan geldi, "Ne oldu?" dedi. Ben de borcum olduğunu söyleyince, "Oğlum bankacının çocuğu benim arkadaşım, gel sana kredi çekelim. Ama benim karnım aç önce bana çorba söyle." dedi. Anladım ki karnı aç götürdüm bunu lokantaya. Ben bir kâse çorba içene kadar bu ne var ne yok yedi bitirdi. "Ben az bir bankaya gidip de geleyim." deyip kayboldu. Aradan birkaç gün geçti. Ben bunu görünce mahsustan takıldım. "Oğlum o gün kaçtın gittin param da yoktu bir dünya bulaşık yıkadım." dedim. "Oğlum bankaya gittim müdür yerinde yoktu, ben de eve gittim." dedi. 1998 yılında Keşap durağının bulunduğu yerdeki umumi tuvalette ölüsü bulundu, donarak ölmüş garip. Barça köyünden olduğu için Barçalı Hasan denirdi. (K-1)

32

Kungfu İrfan: Gençlik dönemlerinde hayal dünyasında yaşayıp o dönemin popüler filmlerinden karate filmlerine özenmiştir. Ona takılanlar onu kızdırırlar ve onun konuşmalarıyla eğlenirler. Hala hayattadır ve canı sıkıldığında hakkını da savunan bir bilinci vardır. Geçmiş dönem valilerinden birisi çocuklarına bakmadığı ve deli olduğu gerekçesiyle çocuklarını elinden almak ister. Bunun üzerine valinin önüne dikilir ve Giresun ağzıyla "Ne diyün gardaşım, sen benim durumumu biliy-musun, oturduğun rahat goltüğün için dön-gine baa akıl veriyin." şeklinde hesap sorar. Halen hayattadır. (K-1)

33 Türk toplumunun delilik algılarının Türk sinemasına yansımaları hakkında bk.: Han-çığaz, 2007.

KAYNAKÇA

Aça, Mustafa. "Türk Mahalli Fıkra Tiplerine Giresun'dan Bir Örnek: İsiyin ve Sümes". *Uluslararası Giresun ve Doğu Karadeniz Sosyal Bilimler Sempozyumu Bildirileri Kitabı*, c. 2, Ankara: Giresun Belediyesi Yayın-

ları, 2010: 636-646.

Abdullah, Kemal. *Gizli Dede Korkut*. Akt.: Ali Duymaz, İstanbul: Ötügen Yayınları, 1997.

Akdemir, Ayşegül. *Klasik Türk Edebiyatında "Delilik" Kavramı*. Elazığ, 2008. (Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.)

Arat, Reşit Rahmeti. *Kutadgu Bilig-III İndeks*. İstanbul: TKAE Yayınları, 1979.

Atalay, Besim. *Divanü Lügat-it-Türk Dizini (Endeks)*. c. 4, 4. b., Ankara: TDK Yayınları, 1999.

Balci, Sezai. *Giresun Rumları ve Gayri Müslim Bir Belediye Başkanı Kaptan Yorgi Konstantinidi Paşa*. Libra Kitap, İstanbul.

Başgöz, İlhan. "Dede Korkut Destanı'nda Epitetler". Çev.: Nebi Özdemir, *Milli Folklor*, S. 37, 1998: 23-35.

Bektaş, Halil. *Kur'an'ın Özürlülere Bakışı*. Sivas, 2006. (Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi).

Bican, Zekeriya. *Sekizinci Şehir "Elazığ'a Harput'tan İnciler"*, Elazığ 2007.

Clauson, Gerard. *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*. Oxford: Clarendon Press, 1972.

Dankoff, Robert ve James Kelly. *Mahmud al-Kasgari: Compendium of the Turkic Dialects (Divan Lugat at-Turk)*. Ed.: Şinasi Tekin ve Gönül Alpay Tekin, c. 3, Washington D.C.: Harvard University Press, 1985.

Dilçin, Cem. *Mes'ud Bin Ahmed-Süheyl ü Nev-Bahar (İnceleme-Metin-Sözlük)*. Ankara: TDK Yayınları, 1991.

Dindar, Cemal. *Deliliğin Resimli Sivil Tarihi: Yuvasız Kuşlar Gibi*. İstanbul: Otopsi Yayınları, 2003.

Duymaz, Ali. "Dede Korkut Kitabı'nda 'Hüner' ve 'Erdem' Kavramları Üzerine". *IV. Türk Dünyası Yazarlar Kurultayı Bildiriler 5-6 Kasım 1998*, Ankara, 1999, 187-198.

Eckmann, János. *Harezm, Kıpçak ve Çağatay Türkçesi Üzerine Araştırmalar*. Hzl.: Osman Fikri Sertkaya, Ankara: TDK Yayınları, 2003.

Emecen, Feridun M. "Clavijo'dan Fallmerayer'e: Giresun'da Seyyahlar (1404-1840)". *Giresun Kültür Sempozyumu, 30-31 Mayıs 1998, Bildiriler*, İstanbul: Giresun Belediyesi Yayınları, 1998, 23-29.

Emiroğlu, Kudret. *Trabzon Vilayet Salnamele-ri-1904*. c. 22, Ankara: Trabzon Vakfı Yayınları, 2009.

Ercilasun, Ahmet Bican. "Deli Dumrul İle Kazakların Korkut Atası Arasında Bir Mukayese". *Milli Folklor*, S. 37, 1998, 13-16.

Erer, Sezer ve Elif Atıcı. "Selçuklu ve Osmanlılarda Müzikle Tedavi Yapılan Hastaneler",

- Uludağ Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi, 36 (1), 2010, 29-32.
- Ergin, Muharrem. *Dede Korkut Kitabı (İndeks-Gramer)*. c. 2, Ankara: TDK Yayınları, 1997.
- Gülensoy, Tuncer. *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü*. c. 1, Ankara: TDK Yayınları, 2007.
- Gürpınar, Hüseyin Rahmi, *Ecir ve Sabır (Seçme Hikayeler)*, Hzl.: Mehmet Seyda, İstanbul: Milliyet Yayınları, 1973.
- Hancıgaz, Erhan. *Türkiye'nin Toplumsal ve Kültürel Yapısında Delilik Olgusunun Türk Sinemasına Yansımaları*. Erzurum, 2007. (Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Gazetecilik Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi).
- Hökekleli, Hayati. *Din Sosyolojisi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993.
- Işık, Ali. *Doğasıya Giresun*. İstanbul: Giresun Valiliği Yayınları, 2007.
- Karaman, Oktay. "Seyahatnamelere Göre Giresun". *Giresun Tarihi Sempozyumu (24-25 Mayıs 1996) Bildiriler*, İstanbul: Giresun Belediyesi Yayınları, 1997, 163-172.
- Karakışla, Yavuz Selim. *Eski İstanbul'un Delileri: Pazarola Hasan Bey*. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 2006.
- Karamustafa, Ahmet T. *Tanrı'nın Kural Tanıma Kulları-İslam Dünyasında Derviş Topulukları (1200-1550)*. 4. b., İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2012.
- Kıvrım, İsmail. "Nüfus Ceride Defterlerine Göre 19. Yüzyılın Ortalarında Giresun'un Nüfus Yapısı". *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, c. 5, S. 10, 2011, 53-70.
- Kocakaplan, İsa. "Dede Korkut'un Delileri". *Millî Folklor*, S. 64, 2004, 18-24.
- Koçak, Aynur. "Halk Anlatılarında Deli Tipi Üzerine Bazı Tespitler". *Mitten Destana Halk Anlatıları Sempozyumu*, Ankara: Gazi Üniversitesi THBMER Yayınları, 2004, 280-289.
- Ksenefontov, Gavriil Vasilyeviç. *Yakut Şamanlığı*. Çev.: Atilla Bağcı, Konya: Kömen Yayınları, 2011.
- Ocak, Ahmet Yaşar. *Osmanlı İmparatorluğu'nda Marjinal Süfilik: Kalendariler XIV-XVII. Yüzyıllar*. Ankara: TTK Yayınları, 1992.
- Ocak, Ahmet Yaşar. *İslam-Türk İnançlarında Hızır Yahut Hızır İlyas Kültü*. İstanbul: Kalebacı Yayınları, 2007.
- Özdemir, Nebi. "Evliya Çelebi ve Seyahatnamesi'nin Sözlü Kültür Boyutu ve Kent Kültürü Araştırmaları", *Evliya Çelebi'nin Sözlü Kültür Kaynakları Uluslararası Sempozyumu, Bildiriler, Gazi Üniversitesi, (25-26 Nisan 2011)*, Ankara, 2012, 131- 148.
- Reich, Wilhelm. *Kişilik Çözümlemesi*. Çev.: Bertan Onaran, İstanbul: Payel Yayınları, 1991.
- Rzasoy, Seyfeddin. *Oğuz Mitolojisi (Metod, Strukur, Rekonstruksiya)*. Bakı-Nurlan, 2009.
- Saydam, Bilgin. *Deli Dumrul'un Bilinci (Türk-İslam Ruhu Üzerine Bir Kültür Psikolojisi Denemesi)*. İstanbul: Metis Yayınları, 1997.
- "Meczip", *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi(TDEA)*. c. VI, İstanbul: Dergah Yayınları, 1992, 177.
- Türkçe Sözlük, Ankara: TDK Yayınları, 2005.
- Tezcan, Semih. *Süheyl ü Nev-bahar Üzerine Notlar*. Ankara: Simurg Yayınları, 1994.
- Toparlı Recep ve diğer. *Kıpçak Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları, 2003.
- Turhal, Abdullah. *Osmanlı'nın Muhteşem Süvarileri-Deliler*. İstanbul: Doğan Kitap, 2011.
- Uludağ, Süleyman. *İbn Haldun / Tasavvufun Mahiyeti-Şifâu's-Sâil*, İstanbul: Dergah Yayınları, 1984.
- Wilcox, Lynn. *Sufizm ve Psikoloji*. Çev.: Orhan Düz, İstanbul: İnsan Yayınları, 2001.
- Yıldırım, Dursun. "Dede Korkut ve Yunus Emre'de Hayat, Tabiat, Tanrı ve Ölüm". *Millî Folklor*, S. 37, 1998, 17-22.
- Yıldırım, Talip. *Hüseyin Baykara Divanı (Metin-İnceleme-Dizin)*. Ankara, 2002. (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Doktora Tezi).
- Sözlü Kaynaklar:**
- K1: Turgay Tural (Deli Turgay), 1964 Beykoz-İstanbul doğumlu, üniversite terk, balıkçı esnafı.
- K2: Candemir Sarı, 1963 Keşap-Giresun doğumlu, lise mezunu, gazeteci.
- K3: Mina Ekmeççi, 1980 Giresun doğumlu, lise mezunu, garson.
- K4: Erol Güneş, 1963 Piraziz-Giresun, yüksekokul mezunu, memur.
- K5: Leyla Demirel, 1957 Balıncak-Giresun doğumlu, ilkokul mezunu, ev hanımı.
- K6: Hasan Usta (Deli Ali'nin yeğeni) 1950 Görele-Giresun doğumlu, lise mezunu, esnaf.
- Arşiv Kaynakları:**
- BOA-1: BOA, MVL, no: 645, 29.Za.1279 // BOA-2: BOA, MVL, no: 653, 20.R.1280 // BOA-3: BOA, DH.EUM.EMN, no: 3, 19.Ş.1330 // BOA-4: BOA, DH.MKT, no: 2506, 19.Ra.1319 // BOA-5: BOA, ZB, no: 457, 12.Tn.1310 // BOA-6: BOA, DH.MKT, no: 2266, 03.B.1317
- Dijital Kaynaklar:**
- Web-1: <http://haber.gazetevatan.com/parka-delinin-adi-ni-verdiler/490729/7/Haber> (26.11.2012)
- Web-2: <http://www.facebook.com/photo.php?fbid=4380807763796&set=oa.10150441891090739&type=1&theater> (24.11.2012)